

พญานาคในฐานะกลไกการบริหารของผู้ปกครอง
ผ่านแนวคิดอำนาจแบบอ่อน: กรณีศึกษาการท่องเที่ยว
เชิงวัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย

Nagas as an Administrative Mechanism of the
Rulers Through the Soft Power Concept:
The Case Study of Nong Khai Cultural Tourism

อรุณี ศรีรักษา¹

Arunee Sriruksa

กิตติสันต์ ศรีรักษา²

Kittisan Sriruksa

¹ อาจารย์ประจำหลักสูตร หลักสูตรวัฒนธรรม
ศิลปกรรมและการออกแบบ คณะศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
Lecturer of the Culture, Fine Arts, and Design
Research Program, Faculty of Fine and Applied
Arts, Khon Kaen University
(E-mail: arunsr@kku.ac.th)

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., หลักสูตรวัฒนธรรม
ศิลปกรรมและการออกแบบ คณะศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
Assistant Professor Dr., Fine Arts and Design
Research Program, Faculty of Fine and Applied
Arts, Khon Kaen University
(E-mail: kitisri@kku.ac.th)

Received: 22/06/2021 Revised: 08/08/2021 Accepted: 09/08/2021

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งจากผลการศึกษาวิจัยเรื่องพื้นที่ทางความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคในจังหวัดหนองคาย เพื่อเสนอมุมมองประเด็นของพญานาคในฐานะกลไกการบริหารของผู้ปกครองผ่านแนวคิดอำนาจแบบอ่อน โดยอาศัยข้อมูลจากการสำรวจ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาพบว่า พญานาคเป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมาทั้งในรูปแบบวรรณกรรมที่เป็นลายลักษณ์อักษรและมุขปาฐะ ปรากฏในความเชื่ออันเกี่ยวเนื่องกับศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู สามารถพบเห็นร่องรอยความเชื่อได้ทั้งในเรื่องเล่า ตำนาน วรรณกรรม งานประติมากรรม จิตรกรรม อีกทั้งยังมีความเชื่อในปรากฏการณ์บังไฟพญานาค ที่เกิดขึ้นในพื้นที่บริเวณแม่น้ำโขงในวันออกพรรษาของทุกปี ซึ่งเป็นเครื่องช่วยเสริมแรงกระตุ้นให้เกิดเทศกาลที่มีชื่อของจังหวัด ดังนั้นพญานาคเป็นหนึ่งกลไกในการแพร่กระจายและสืบสานวัฒนธรรมด้วยแนวคิดอำนาจแบบอ่อนของผู้ปกครองในบริบทของศาสนา ความเชื่อ ซึ่งเชื่อมโยงความเชื่อเรื่องพญานาคเข้าไปในสังคมและวัฒนธรรมของชาวอีสานและชาวหนองคายอย่างเหนียวแน่น นอกเหนือไปจากนั้น ปรากฏการณ์อันเกี่ยวเนื่องกับพญานาคยังได้ถูกเสริมเพิ่มเติมจากบทบาทเดิมมาสู่การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพื้นที่จังหวัดหนองคายโดยผู้บริหารปกครองท้องถิ่น เพื่อกระตุ้นเตือนคุณค่าทางวัฒนธรรมและสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ จึงสามารถกล่าวได้ว่าพญานาคเปรียบได้กับกลไกการบริหารของผู้ปกครองทั้งในบริบทของศาสนาและบริบทการบริหารพัฒนามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: พญานาค, กลไกการบริหาร, อำนาจแบบอ่อน, การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, จังหวัดหนองคาย

Abstract

This article is part of the research results on the area of belief concerning nagas in Nong Khai province. The objective of this research was to present the perspective in terms of nagas as an administrative mechanism of the ruler through the soft power concept based on the information from the survey, non-participatory observation, unstructured interviews, and related documents and researches.

The study found that nagas are the belief that had been passed down through the form of literature, both in writing and oral history, that appears in the belief related to Buddhism and Hinduism. The traces can be found in myths, literature, sculptures, and paintings. There is also a belief that is found in the naga fireballs phenomenon that occurs in the Mekong River area during the end of Buddhist Lent every year, which is a tool that helps support the creation of the well-known festival of the province.

Therefore, nagas are one of the mechanics in disseminating and continuing the culture through the rulers' soft power concept under the context of religion and belief, strongly connecting the beliefs in nagas and the social and culture of the Isaan and Nongkhai people. Additionally, the phenomenon related to the role of nagas had been added from its traditional role to the cultural tourism aspect of Nong Khai province through the local administration team as a reminder of the cultural and economic values. It can also be said that the nagas can be compared to the mechanism of the rulers both in the context of religion and administration, from the past to the present.

Keywords: Nagas, Administrative Mechanism, Soft Power, Cultural Tourism, Nong Khai Province

บทนำ

จากรากฐานทางวัฒนธรรมในความเชื่อเรื่องพญานาคนั้น สามารถกล่าวได้ว่าเป็นจุดร่วมทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของผู้คนในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ว่าจะเป็นพม่า ลาว ไทย กัมพูชา เวียดนาม และรวมถึงพื้นที่ตอนใต้บริเวณมณฑลยูนนาน ประเทศจีน เป็นต้น ซึ่งในความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคนี้เองประชาชนไทยก็ได้ซึมซับ รับรู้ มาตั้งแต่ในสมัยอดีต อันเนื่องมาจากการผสมผสานของความเชื่อดั้งเดิมกับคติทางศาสนาทั้งศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธ ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคยังคงอยู่ในการรับรู้ ได้รับกระแสความสนใจ และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน

พื้นฐานความเชื่อเรื่องพญานาคของประเทศไทยนั้น คนไทยมีความเชื่อเรื่องของพญานาคมาตั้งแต่สมัยบรรพกาล โดยเฉพาะผู้คนที่อาศัยอยู่ตามแถบลุ่มแม่น้ำโขงทั้งไทยและลาว ต่างก็เชื่อเรื่องของพญานาคกันอย่างเหนียวแน่นจนเกิดเป็นตำนาน เรื่องเล่า ตามพื้นที่ต่างๆ ทั้งลุ่มแม่น้ำ บางตำนานเป็นเรื่องราวที่เชื่อมโยงกันของคนทั้งสองฝั่งโขง เช่น ตำนานการสร้างเมือง ตำนานเมืองบาดาลที่มีทางเชื่อมกันของพื้นที่ทั้งสองฝั่งโขง เป็นต้น เรื่องราวและความเชื่อที่เกี่ยวกับพญานาคของคนไทยที่อยู่ตามลุ่มแม่น้ำโดยเฉพาะลุ่มแม่น้ำโขง (กิตติสันต์ ศรีรักษา, 2558) อีกทั้งยังผูกโยงกับการเข้ามาของศาสนา บทบาทของพญานาคที่เกี่ยวข้องกับศาสนาในหน้าที่ของผู้ปกป้องรักษา คุ้มครอง และรับใช้ บทบาทดังกล่าวถูกบันทึกไว้ในคัมภีร์ทางศาสนา ทั้งของพราหมณ์และพุทธ นอกจากนั้นความเชื่อและอิทธิพลของพญานาคในสังคมไทยนั้น สามารถพบได้ทั้งในตำนานและพงศาวดารต่างๆ ทั้งตำนานอุรังคธาตุ ตำนานสิงหนวัติ ตำนานหนองแส งานศิลปกรรมแขนงต่างๆ ทั้งทางสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ในงานด้านประเพณีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นประเพณีการบวชนาค ปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคในช่วงหลังออกพรรษา การไหลเรือไฟ ในงานด้านเกษตรกรรมซึ่งมีความเชื่อในเรื่องของพญานาคให้น้ำ เพราะพญานาคเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ (อดุลย์ หลานวงศ์, 2560) จากที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นได้ถึงความน่าสนใจในประเด็นเรื่องพญานาคในสังคมที่ดำรงอยู่ในวิถีชีวิตมาตั้งแต่

อดีตจนปัจจุบัน และการกลับมาของกระแสความสนใจอีกครั้ง เมื่อบริษัทแอค-อาร์ต เจเนอเรชั่น จำกัด ได้นำบทประพันธ์นวนิยายเรื่องนาคี มาสู่ละครโทรทัศน์ และออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 จึงทำให้เกิดกระแสความสนใจในเรื่องเกี่ยวกับพญานาคมากยิ่งขึ้น

เมื่อกล่าวถึงในระดับท้องถิ่นนั้น จังหวัดที่มีพื้นที่ติดกับแม่น้ำโขงอย่าง จังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีชายแดนส่วนใหญ่ติดฝั่งแม่น้ำโขง ตรงข้ามกับ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ผู้คนในพื้นที่มีความเชื่อเรื่อง พญานาค และมีพื้นที่ทางความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคในจังหวัดหนองคายเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นหนึ่งในรากทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น และถูกถ่ายทอดไปสู่งานทาง ศิลปกรรม วัฒนธรรม ประเพณี อันสะท้อนถึงวิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อที่ถ่ายทอด กันมา จากรุ่นสู่รุ่น อีกทั้งยังส่งผลเชิงบวกต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัด ได้เป็นอย่างดี

จากข้อมูลข้างต้นนำมาซึ่งการตั้งข้อสังเกตผ่านแนวคิดอำนาจแบบอ่อนบน ปรากฏการณ์ที่พญานาคเข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงความเชื่อดั้งเดิมไปสู่การ ยอมรับศาสนาที่เข้ามาสู่ชุมชนแถบแม่น้ำโขง และยังส่งผลสืบมาถึงปัจจุบันโดย ต่อ ยอดในมิติทางด้านเศรษฐกิจผ่านผู้ประกอบการท้องถิ่น พญานาคจึงน่าจะเปรียบ ได้กับกลไกการบริหารของผู้ปกครองทั้งในมิติของศาสนาและมิติการบริหารพัฒนา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความหมายของพญานาคในมิติที่หลากหลาย
2. เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคที่ปรากฏในจังหวัดหนองคาย
3. เพื่อศึกษาพญานาคในฐานะกลไกการบริหารของผู้ปกครองผ่าน

แนวคิดอำนาจแบบอ่อน

ผลการศึกษา

จากการศึกษาและค้นคว้าจากรวบรวมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องรวมถึง การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล ดำเนิน นิทานปรัมปรา เรื่องเล่า ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม

ประเพณีพิธีกรรมอันเกี่ยวกับพญานาคนั้นได้นำมาอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม และวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างพญานาคกับมนุษย์ของชนชาติพันธุ์ไทภายใต้อิทธิพลที่ต้องทำการตีความเพื่อเข้าใจความหมายที่ซ่อนอยู่ พบว่า กลุ่มนักวิชาการได้อธิบายไว้อย่างหลากหลาย ประกอบด้วย 1. พญานาคคือกลุ่มชน 2. พญานาคคือผีบรรพบุรุษแห่งสายมาตุงศ์ 3. พญานาคคือผู้ให้กำเนิดแม่น้ำ หนอง บึง แหล่งน้ำต่างๆ 4. พญานาคคือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้เฝ้าปกป้องรักษาผืนดิน ผืนน้ำ 5. พญานาคคือผู้สร้างและผู้ทำลาย 6. พญานาคคือสิ่งเชื่อมต่อระหว่างโลกศักดิ์สิทธิ์และโลกมนุษย์ 7. พญานาคคือผู้ธำรงพระพุทธศาสนา 8. พญานาคคือกระบวนการควบคุมสังคม และจากความหมายของพญานาคข้างต้นนั้น สามารถนำมาจำแนกออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้ กลุ่มที่ 1 การเป็นกลุ่มชนหรือบรรพบุรุษ กลุ่มที่ 2 การเป็นผู้สร้างและทำลาย ผืนดินผืนน้ำ กลุ่มที่ 3 การเป็นผู้เชื่อมระหว่างโลกศักดิ์สิทธิ์และโลกมนุษย์ กลุ่มที่ 4 การเป็นกลไกทางสังคมและวัฒนธรรม

กลุ่มที่ 1 การเป็นกลุ่มชนหรือบรรพบุรุษ

1) พญานาคคือกลุ่มชน

จากการศึกษาได้ทราบถึงการให้ความหมายของพญานาคในมิติของกลุ่มชนดั้งเดิมจากหนังสือของจิตร ภูมิศักดิ์ ปี พ.ศ. 2019 ในการศึกษาของพลธรรม จันทร์คำ (2551) กล่าวว่า นาค คือ กลุ่มชนพื้นเมืองในดินแดนของประเทศอินเดีย โดยอยู่ติดกับพรมแดนของประเทศพม่า ในขณะที่นักวิชาการท่านอื่นๆ ได้ให้ความหมายของคำว่านาคในมิติของกลุ่มชน หรือ กลุ่มชาติพันธุ์ไท หรือ ไต ผู้ซึ่งมีความเชื่อมโยงในทางวัฒนธรรมกับแม่น้ำโขง และกลุ่มชาติพันธุ์นี้สันนิษฐานว่าได้มีการอพยพย้ายถิ่นฐานลงมาจากแถบตอนใต้ บริเวณมณฑลยูนนาน ของประเทศจีน ลงมาทางใต้ตามลุ่มแม่น้ำ ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำปิง แม่น้ำโขง แม่น้ำชี แม่น้ำมูล ซึ่งสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ วิถีการดำเนินชีวิต ความเชื่อ ของกลุ่มชาติพันธุ์นี้มีความเชื่อมโยงกันอยู่

2) พญานาคคือบรรพบุรุษแห่งสายมาตุงศ์

จากการศึกษาของพิเชฐ สายพันธ์ (2539) และจิตรกร เอมพันธ์ (2545) ทำให้ได้ทราบถึงการให้ความหมายของพญานาคในมิติของบรรพบุรุษแห่งสาย

มาตৃพงศ์จากนิทานปรัมปราเรื่องนาคที่เป็นผู้หญิงในนิทานมีบทบาทในการให้กำเนิดมนุษย์ เช่น นิทานเรื่อง พระทอง-นางนาค สืบเนื่องมาจากพระทองเป็นชาวอินเดียโบราณและได้เดินทางเข้ามาพร้อมนำศาสนามาเผยแพร่กับคนพื้นถิ่นในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และนางนาคนั้นเป็นชาวเขมรที่ได้แต่งงานกัน ต่อมาจึงมีการอนุมานได้ว่าเป็นการใช้วรรณกรรมในการอธิบายสายตระกูลแห่งตน นอกเหนือไปจากนั้นยังพบบทความในวารสารเนชั่นแนลจีโอกราฟิก (เนชั่นแนลจีโอกราฟฟิกฉบับภาษาไทย, 2560) ที่ได้กล่าวถึงนิทานปรัมปราเรื่อง นางส้า แห่งภูเขาลาซัน ซึ่งอธิบายตำนานการกำเนิดของลูกหลานพญานาคและการสืบเชื้อสายตระกูลชนชาติไต ตั้งแต่ตะวันออกของประเทศเมียนมาไปจนถึงมณฑลยูนนานของประเทศจีน และประเทศเวียดนาม ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ว่าเป็นการให้ความหมายถึงผู้หญิงที่มีฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดลูกหลานพญานาค นอกเหนือไปจากนั้นยังปรากฏพญานาคสะท้อนในวัฒนธรรมอีกรูปแบบหนึ่งคือ งานหัตถกรรมจะพบลวดลายของผ้าทอ และลายนาค ก็เป็นลวดลายสำคัญของผ้านุ่งผู้หญิง ในขณะที่ผ้านุ่งชายไม่ปรากฏว่าเป็นลวดลายสำคัญ สิ่งเหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความผูกพันของผู้หญิงอีสานและลาวที่มีต่อพญานาค จากหลักฐานที่พบโดยมากเมื่อกล่าวถึงความหมายของพญานาคในฐานะบรรพบุรุษมักจะเกี่ยวข้องกับผู้หญิงในฐานะของผู้ให้กำเนิด ในขณะที่งานศึกษาของพิเชฐ สายพันธ์ (2539) ได้กล่าวถึง อีกความหมายหนึ่งของพญานาค คือ บรรพบุรุษเก่าแก่ของคนในลุ่มน้ำโขง ประเด็นเพิ่มเติมในบริบทของงานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่พญานาคมักจะเป็นเพศชาย ในขณะที่วรรณกรรมปรัมปราที่มีได้เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรงมักจะเป็นเพศหญิง และจากการศึกษาของจิตรกร เอ็มพันธ์ (2545) ก็ยังได้เสริมให้เห็นประเด็นเรื่องของเพศชายและเพศหญิงกับบทบาทในพุทธศาสนาอีกว่า เนื่องจากพุทธศาสนามักจะให้บทบาทกับเพศชายมากกว่า เมื่อเรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่เป็นตัวแทนของเพศชายได้เข้ามาในดินแดนแถบนี้ก็ทำให้อำนาจของพญานาคหรือตัวแทนของเพศหญิงก็ถูกลดอำนาจและบทบาทลงเหลือเพียงบทบาทในการช่วยดูแล คำบูชาศาสนา ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับการศึกษาของบัวออน พมมะบุตร (2555) ศึกษาทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมอย่าง คันทวย หรือ แชนนาง ในภาษาลาว ที่มีหน้าค้อยค้ายันชาย

หลังคาตามอาคารต่างๆ ก็สามารถพบเห็นได้ในศาสนาคาร ลวดลายพญานาคก็เป็น ลวดลายหนึ่งที่พบได้โดยมาก ซึ่ง *แขนง* สามารถสื่อความหมายในสองมิติคือ พญานาคในบทบาทการช่วยค้ำจุนพระพุทธศาสนา และอีกความหมายหนึ่งก็คือ การเป็นผู้หญิงที่มีบทบาทในการช่วยค้ำจุนพระพุทธศาสนา ซึ่งชี้ให้เห็นถึงอำนาจของ พญานาคหรือตัวแทนของเพศหญิงก็ถูกลดอำนาจและบทบาทลงมาเหลือเพียง บทบาทในการช่วยดูแลค้ำชูพระศาสนา จึงสามารถกล่าวได้ว่าพญานาคใน วิถีวัฒนธรรมของชาวอีสานและชาวลาวน่าที่จะมีความเกี่ยวข้องกับการเป็น บรรพบุรุษแห่งสายมาตุพงศ์

กลุ่มที่ 2 การเป็นผู้สร้างและทำลายผืนดิน ผืนน้ำ

1) พญานาคคือผู้ให้กำเนิดแม่น้ำ หนอง บึง แหล่งน้ำต่างๆ

จากวรรณกรรม ตำนาน นิทาน เรื่องเล่า ประกอบกับการศึกษาของนัก วิชาการหลายท่าน ทำให้ได้ทราบถึงการให้ความหมายของพญานาคในมิติของผู้ให้ กำเนิดแม่น้ำ หนอง บึง แหล่งน้ำต่างๆ ที่ค่อนข้างสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน โดยพบทั้งในการศึกษาของพิเชฐ สายพันธ์ (2539) ปฐม หงษ์สุวรรณ (2554) และ พลธรรม จันทร์คำ (2551) กล่าวถึงอีกความหมายหนึ่งของพญานาคคือ มิติของผู้ให้ กำเนิดแม่น้ำ หนอง บึง และแหล่งน้ำต่างๆ จากตำนานอุรังคธาตุ และตำนานสุวรรณ โคมคำ ที่กล่าวถึงสายน้ำทั้งหลายเกิดจากการคู้ควักของเหล่าพญานาค และ ยังหมายรวมไปถึงการเป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์ ร่มเย็น และจากตำนานที่ เกี่ยวข้องกับเกิดฝนอันเนื่องมาจากการเล่นน้ำของพญานาคในตำนานพญาคันคาก ในการศึกษาของจิตรกร เอมพันธ์ (2545) กล่าวถึงพญาแถนที่มีอำนาจฤทธิ์เดชมาก ได้มีการสั่งให้บรรดาพญานาคห้ามเล่นน้ำ ซึ่งก่อให้เกิดภัยแล้งบนโลกมนุษย์ พญาคัน คากจึงได้ยกทัพขึ้นไปรบกับพญาแถน โดยเกณฑ์ไพร่พลและมีพญานาคเป็นผู้นำทาง ผลจากการสู้รบทำให้พญาคันคากนั้นถูกตีจนตัวพกซ้ำผิวพองเป็นตุ่มตอขึ้นมา แต่ใน ที่สุดพญาแถนก็พ่ายแพ้แก่พญาคันคากจึงได้สงบศึกกัน โดยพญาแถนสัญญาว่าเมื่อ ถึงเดือนหกจะยอมเปิดหนองกระแสน้ำให้พญานาคเล่นน้ำเพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ซึ่งพญาแถนจะคอยฟังเสียงสัญญาณคือเมื่อได้ยินเสียงกบร้องขึ้นพร้อมกันในระยะ

ที่ต้องการฝน และอีกสัญญาณหนึ่งก็คือการส่งบั้งไฟขึ้นไปโดยให้พญานาคเป็นผู้ทวงโลกมนุษย์จึงได้ทำบุญบั้งไฟเป็นรูปพญานาคเพื่อเป็นการทวงพญาแถนว่าถึงเวลาที่โลกต้องการน้ำฝนแล้ว และปฐม หงษ์สุวรรณ (2554) ได้ตีความประเด็นตำนานแม่น้ำโขงกับความสัมพันธ์เกี่ยวกับการกำเนิดภูมิทัศน์และธรรมชาติ เชื่อมโยงกับความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพญานาค กล่าวถึง เนื้อหาด้านานหลายสำนวนอธิบายให้เห็นภาพของแม่น้ำโขงที่มีมาตั้งแต่ยุคสร้างโลกมนุษย์ โดยมิติทางวัฒนธรรมเป็นการกำเนิดด้วยอำนาจเหนือธรรมชาติของเทพยดาบวสรวรค์ ซึ่งพบทั้งในความเชื่อดั้งเดิม ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และความเชื่อทางพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม ด้านานทั้งหลายก็นำเสนอในด้านของความเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ที่พยายามสะท้อนแง่มุมต่างๆ ของความหมายของเหล่าชาติพันธุ์ใต้ในมิติทางวัฒนธรรม และการกำเนิดและคงอยู่ของแม่น้ำโขงอันศักดิ์สิทธิ์ก็ได้ก่อให้เกิดการสร้างบ้านแปงเมืองทั้งสองฝั่งฝากแม่น้ำโขง อีกทั้งยังเป็นสายใยการเชื่อมกลุ่มคนในชาติพันธุ์เดียวกันได้

2) พญานาคคือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้เฝ้าปกป้องรักษาผืนดิน ผืนน้ำ

จากเรื่องของคติความเชื่อในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพญานาคที่มีเชื่อมโยงกับลักษณะภูมิประเทศและความพยายามในการอธิบายการเกิดของแม่น้ำ หนอง บึงนั้น ได้ผนวกเข้ากับลักษณะที่โดดเด่นของสัตว์อย่างงู ซึ่งสามารถดำรงอยู่ได้ทั้งบนบกและในน้ำ และจำนวนของงูที่สามารถพบได้มากมายในท้องถิ่น อีกทั้งพิษของงูที่สามารถใช้ในการปกป้องรักษาตนและถิ่นที่อยู่ของตนได้ นอกเหนือจากนั้นยังสะท้อนผ่านวรรณกรรม ตำรา ที่ยังคงสืบทอด ยึดถือ และปฏิบัติ เช่น ตำราการดูฤกษ์ยามในการปลูกเรือนชาวอีสานที่เชื่อมกับการปลูกบ้านเรือน การครอบครองที่ดินจะมีความเชื่อมโยงกับพญานาคผู้ซึ่งให้การปกป้องรักษาแผ่นดิน ซึ่งได้กล่าวไว้ในงานศึกษาของพิเชฐ สายพันธ์ (2539) และในงานของจิตรกร เอมพันธ์ (2545) ก็ได้ให้ข้อมูลเรื่องของการดูฤกษ์ยามของชาวอีสานไว้ว่า การจะทำการสิ่งใดต้องดูฤกษ์ยามให้ตรงกับผู้เฝ้าแผ่นดิน เช่น ขึ้น 1 ค่ำ วันพุธ นาคเฝ้าแผ่นดินทำการใดจะอยู่เย็นเป็นสุข หรือการตอดูนาวัน นาคเดือนว่าเป็นเวลาเหมาะสมในการปลูกเรือนหรือไม่โดยอาศัยการหมุ่นตัวของนาตามทิศต่างๆ ซึ่งก็มีความสอดคล้องกันกับการศึกษาของพลธรรม จันทร์คำ

(2551) ที่กล่าวถึงความเชื่อที่สืบทอดผ่านนิทานเรื่อง ขุนบรมราชาธิราช กล่าวถึงเรื่องของนาค 15 ตระกูล ซึ่งคอยดูแลบ้านเมืองทั้งสองฝั่งโขงให้อุดมสมบูรณ์ ประเพณีที่สนับสนุนสืบทอดความเชื่อก็คือการแข่งเรือเพื่อบูชาพญานาค และจิตรกร เอมพันธ์ (2545) กล่าวว่า นาคมีบทบาทในการลงโทษผู้กระทำความชั่ว เช่น พญานาคคงเคยยะโกรธและจะเข้าทำลายพวกมนุษย์ที่ทิ้งเศษอาหารลงในน้ำ เป็นต้น อีกทั้งปฐม หงษ์สุวรรณ (2554) ยังได้กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคที่ปรากฏในชุมชนชาวไทหลายกลุ่มว่าคือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญต่อการสร้างความศักดิ์สิทธิ์แก่แม่น้ำโขง เช่นเดียวกันกับงานเขียนของสมบุรณ์ บุญฤทธิ์ (2559) เรื่องพญานาคกับรอยพระพุทธรูปในตำนานอุรังคธาตุนิทาน กล่าวถึงตำนานอุรังคธาตุได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของพญานาคและการอพยพลงมาจากถิ่นฐานเดิมมาอยู่บริเวณแม่น้ำโขง และแม่น้ำสำคัญหลายสายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และมีการเรียกชื่อแม่น้ำตามชื่อของพญานาคเหล่านั้น ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อที่ว่าพญานาคคือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เฝ้าปกป้องรักษาผืนดินและผืนน้ำ

3) พญานาคคือผู้สร้างและผู้ทำลาย

จากการศึกษาทำให้ได้ทราบถึงการให้ความหมายของพญานาคในมิติของผู้สร้างและผู้ทำลายจากวรรณกรรม ตำนาน นิทานปรัมปรา ไม่ว่าจะเป็นตำนานอุรังคธาตุ ตำนานการสร้างนครเวียงจันทน์ ตำนานเมืองหนองหาน นิทานเรื่องท้าวผาแดง-นางไอ่ และตำนานการช่วยสร้างเมืองใหม่หลังจากเมืองสุวรรณโคมลาล่มสลายเพราะอิทธิฤทธิ์ของพญานาค และในตำนานสิงหนวัติ ซึ่งนักวิชาการที่ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ห่อออกมาในทิศทางเดียวกัน เช่น ที่ได้มีการกล่าวถึงการที่พญานาคมีส่วนช่วยในการสร้างเมืองขึ้นใหม่หลังจากเมืองสุวรรณโคมลาล่มสลายเพราะอิทธิฤทธิ์พญานาค อันเกิดจากความไม่ซื่อสัตย์ของพระยาขอม พญานาคจึงบันดาลให้น้ำท่วมเมืองในคืนเดียว คนที่ไม่ตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมได้ตายลงเหลือไว้แต่คนมีคุณธรรม โดยในงานเขียนของศิริพร ฐิตะฐาน ณ ถलग (2537 อ้างถึงใน พิเชฐ สายพันธ์, 2539) การศึกษาของจิตรกร เอมพันธ์ (2545) และพลธรรม จันทร์คำ (2551) ก็เป็นไปในทิศทางเดียวกัน อีกทั้งปณณทรีย์ เจียวิริยบุญญา (2556) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง

การนิยามความหมายใหม่ของความเชื่อเรื่องนาค: ศึกษากระบวนทัศน์ท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว-อีสาน ในจังหวัดนครพนมและแขวงคำม่วน (สปป.ลาว) กล่าวถึงพญานาคกับการสร้างบ้านแปลงเมืองของรัฐโบราณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยได้อ้างอิงงานเขียนของสุจิตต์ วงษ์เทศ ว่า แม้เกิดมีสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะมีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงของการเมืองการปกครองเกิดเป็นรัฐสมัยใหม่ แต่อย่างไรก็ดีก็ยังสามารถพบเห็นผู้คนที่น่าับถือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่หมายรวมถึงพญานาคเข้าไว้ด้วย ซึ่งพญานาคในความเชื่อนั้นคือสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ตามตำนานที่กล่าวขานสืบทอดกันมาว่ามีอำนาจให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ได้ โดยบทบาทหนึ่งก็คือ ผู้คุ้มครองอาณาจักรเป็นผู้พิชิตคนพาล อภิบาลคนดี ซึ่งตามตำนานการก่อตัวของอาณาจักรโบราณในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น กรุงหงสาวดี กรุงกัมพูชา กรุงเวียงจันทน์ หรือเวียงจันทบุรี นอกจากนั้นยังมีตำนานสุวรรณโคตมคำ และตำนานสิงหนวัติที่กล่าวถึงการตั้งเมืองสำคัญๆ ทางภาคเหนือของประเทศไทยที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกับพญานาค ซึ่งอพยพมาจากหนองแสมาทางใต้และช่วยสร้างบ้านแปลงเมืองจนเป็นเมืองโยนกพันธุสิงหนวัตินคร และที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นสามารถสะท้อนให้เห็นความเชื่อที่ว่าพญานาคคือผู้สร้างและผู้ทำลาย

กลุ่มที่ 3 การเป็นผู้เชื่อมระหว่างโลกศักดิ์สิทธิ์และโลกมนุษย์

1) พญานาคคือสิ่งเชื่อมต่อระหว่างโลกศักดิ์สิทธิ์และโลกมนุษย์

นักวิชาการหลายท่านได้มีการวิเคราะห์ความหมายของพญานาคในอีกมิติหนึ่งคือ การเชื่อมต่อระหว่างโลกศักดิ์สิทธิ์และโลกมนุษย์ เช่น พิเชฐ สายพันธ์ (2539) ได้นำเสนอแนวคิดสองขั้ว คือ โลกศักดิ์สิทธิ์ อันหมายถึงโลกแห่งอุดมคติทางพุทธศาสนา และโลกสามัญ หรือโลกมนุษย์ทั่วไป จะพบว่าพญานาคมีฐานะเป็นผู้ที่อยู่ระหว่างสองโลกนี้แต่เป็นผู้อยู่ชายขอบ เพราะอยู่ในสถานะแห่งการเปลี่ยนผ่านฐานะตนไปสู่ขั้วใดขั้วหนึ่ง ซึ่งก็สอดคล้องกันกับการศึกษาของปฐม หงษ์สุวรรณ (2554) ได้นำเสนอประเด็นเรื่องของแม่น้ำโขงว่าเป็นเสมือนตัวเชื่อมหรือตัวกลางซึ่งเชื่อมโยงโลกมนุษย์ไปสู่โลกศักดิ์สิทธิ์ ทั้งกิจกรรมการเคารพสักการะพระพุทธรูปบูชาพญานาค บูชาพญาแถน ก็กระทำผ่านแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงพญานาค

อันหมายถึงการเชื่อมประสานให้ทั้งสองโลกเชื่อมเข้าหากัน ทำให้เห็นภาพสะท้อนความเป็นชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมร่วมในด้านความเชื่อมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ และยังสามารถได้นำเสนอเพิ่มเติมในเรื่องของการเชื่อมต่อระหว่างเครือญาติกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน โดยได้สะท้อนถึงวิถีชีวิตของชุมชน วิถีวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนสองฝั่งแม่น้ำโขงที่มีความเชื่อมโยงกันผูกพันทางเครือญาติ ก่อนที่วาทกรรมรัฐชาติจะก่อรูปขึ้นมาในภายหลัง การอาศัยตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวกับแม่น้ำโขงในการเชื่อมโยงโลกมนุษย์และโลกศักดิ์สิทธิ์ให้สามารถติดต่อกันได้ ซึ่งตำนานที่ได้รวบรวมมีการนำเสนอภาพของแม่น้ำโขงในฐานะเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่คู่กับชุมชนชาติพันธุ์ไต การนับถือบูชาลำน้ำโขงซึ่งเป็นสถิติของพญานาค แม่น้ำโขงมีฐานะการเป็นพื้นที่ของเทพเจ้าผู้ปกป้องรักษาคุ้มครองผู้คนและชุมชนคนไต การเชื่อมต่อระหว่างโลกมนุษย์และโลกศักดิ์สิทธิ์ผ่านพิธีกรรมต่างๆ เช่น การไหลเรือไฟ การลอยกระทงสงเคราะห์ ก็อาศัยแม่น้ำโขงเป็นตัวกลางในการเชื่อมร้อยความผูกพันของทั้งสองโลก และผู้คนทั้งสองฝั่งให้คงอยู่สืบมา ดังนั้นพญานาคไม่ได้ทำหน้าที่เชื่อมต่อระหว่างโลกศักดิ์สิทธิ์และโลกมนุษย์เท่านั้น แต่ยังเชื่อมต่อความผูกพันทางเครือญาติ ของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไตที่แม้จะอาศัยอยู่ต่างเขตพื้นที่แต่มีวัฒนธรรมและความเชื่อร่วมกันอยู่อีกด้วย

กลุ่มที่ 4 การเป็นกลไกทางสังคมและวัฒนธรรม

1) พญานาคคือผู้อารงพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาทำให้ได้ทราบถึงการให้ความหมายของพญานาคในนัยยะของผู้อารงพระพุทธศาสนา กล่าวคือ นอกเหนือไปจากคติความเชื่อในเรื่องของงูอันสืบเนื่องมาจากสภาพภูมิประเทศและสภาพภูมิอากาศ ความสามารถและลักษณะนิสัยของงูแล้วนั้น ชาวชุมชนในท้องถิ่นแต่เดิมที่มีการให้ความเคารพนับถือต่อธรรมชาติและปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ไม่สามารถอธิบายได้นั้น เมื่อการแพร่กระจายของศาสนาไม่ว่าจะเป็นศาสนาพราหมณ์ฮินดู หรือพุทธศาสนาก็ได้ส่งอิทธิพลต่อความเชื่อดั้งเดิม จึงเกิดการรวมตัวกันของความเชื่อที่มีเหนียวแน่นในท้องถิ่นเล่าขานกันต่อมาในรูปแบบของวรรณกรรมทั้งแบบที่มีลายลักษณ์อักษร และแบบมุขปาฐะ ตำนาน นิทาน เรื่องเล่าความเชื่อก็ได้รับการสร้างเสริมให้สอดคล้อง

กับคติทางพระพุทธศาสนา และถ่ายทอดให้คงอยู่ผ่านรูปแบบของตำนาน นิทาน เรื่องเล่า ประเพณีพิธีกรรม อีกทั้งงานศิลปกรรมในแขนงต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรม ประติมากรรม ที่สะท้อนถึงสถานะใหม่ในการเป็นผู้ธำรงพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับการศึกษาของพิเชฐ สายพันธ์ (2539) ที่กล่าวว่าพญานาคคือผู้ปกป้องรักษาพระพุทธศาสนา เนื่องจากเนื้อหาของวรรณกรรมซึ่งเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา พญานาคจึงถูกให้ความหมายใหม่ให้มีฐานะและบทบาทที่แตกต่างออกไปจากเดิม คือการที่พญานาคเปลี่ยนผ่านตัวเองเข้าสู่บริบททางพุทธศาสนา การขอบวช การอาราธนาพระพุทธบาทไว้สักการบูชาในถิ่นของตน การเข้าพึ่งเทศน์เพื่อบรรลุนิพพาน เป็นต้น บทบาทของพญานาคที่จากเดิมอยู่ในอำนาจธรรมชาติ รักษาดินและน้ำ มาคุ้มครองรักษาพระศาสนา กลายเป็นผู้ดูแลระดับของกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมในสังคมแทน จึงปรากฏมีงานศิลปกรรมและงานสถาปัตยกรรมประดับในศาสนาคาร เช่นเดียวกันกับการศึกษาของบุญฤทธิ์ เจียวิริยบุญญา (2556) ได้กล่าวถึงเรื่องบทบาทของพญานาคในการค้าชูพระพุทธศาสนาว่า ตำนานพญานาคที่มีการบันทึกในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเสนอบทบาทของพญานาคในฐานะพุทธสาวก เป็นผู้ปกป้องพระพุทธเจ้าและผู้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เนื่องจากวรรณกรรมนั้นๆ ได้มีส่วนในการสร้างภาพลักษณ์ให้พญานาคได้เป็นส่วนประกอบสำคัญในโครงสร้างศาสนา ซึ่งสามารถพบหลักฐานได้จากศาสนสถานต่างๆ และพิธีกรรมการบวชที่ผู้บวชต้องผ่านการบวชนาคก่อนจึงจะเป็นพระภิกษุสงฆ์ได้อย่างสมบูรณ์ จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสถานภาพของพญานาคจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อดั้งเดิมสู่พื้นที่ของพุทธศาสนา

และประเด็นที่นอกเหนือไปจากที่กล่าวไว้แล้วในการศึกษาข้างต้นก็ยังมีงานเขียนที่สอดคล้องในเรื่องของพญานาคในมิติของผู้ธำรงพระพุทธศาสนา อย่างงานเขียนของสมบุรณ์ บุญฤทธิ์ (2559) แต่ที่เพิ่มเติมคือการนำเสนอแง่มุมของการที่ศาสนาซึ่งเข้ามาใหม่ได้ทำลายความเชื่อแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นการสะท้อนกลไกทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลง โดยกล่าวถึง การยอมรับและบูชาพญานาคในฐานะเทพเจ้าแห่งลุ่มน้ำโขงเป็นความเชื่อดั้งเดิมก่อนการเข้ามาของ

ศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ จากนั้นก็ได้เกิดการผสมและกลืนกลายเป็นส่วนหนึ่งของพระพุทธศาสนา โดยปรากฏให้เห็นในตำนานและวรรณกรรม ทั้งในพระไตรปิฎกและตำนานอุรังคธาตุต่างๆ ทั้งการปราบพญานาคของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นการแสดงชัยชนะเหนือความเชื่อแบบเดิม จึงก่อให้เกิดบทบาทใหม่ของพญานาคในด้านการส่งเสริมบารมีของพระพุทธเจ้า หรือการเป็นตัวแทนในผู้ฝึกฝนในธรรม รวมทั้งการปรากฏพญานาครูปแบบต่างๆ ในศาสนสถาน วัดวาอาราม หรือศาสนวัตถุ อีกทั้งความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค เช่น รอยพระพุทธบาท รูปพญานาค หรือ ถ้ำพญานาคบริเวณใกล้เคียงพระธาตุองค์สำคัญ พญานาคจึงมีความสำคัญในฐานะผู้พิทักษ์รักษาและปกป้องพระพุทธศาสนา ข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อเป็นข้อสังเกตถึงเรื่องของรอยพระพุทธบาท โดยกล่าวว่าส่วนหนึ่งของรอยพระพุทธบาทนั้นเกิดจากการทูลขอของพญานาคต่อพระพุทธเจ้า เพื่อเป็นที่เคารพสักการบูชาซึ่งพระองค์ก็ประทานให้ และเชื่อกันต่อมาว่ารอยพระพุทธบาทที่เกิดจากการทูลขอของพญานาคนั้น บริเวณใกล้ๆ มักจะมีรู หรือถ้ำพญานาค หรือหลักฐานใดที่แสดงร่องรอยการมีอยู่ของพญานาค

อีกทั้งประเด็นด้านอื่นที่น่าสนใจในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงของความหมายของพญานาคผ่านงานประเพณีพิธีกรรม โดย พิเชฐ สายพันธ์ (2539) ได้นำเสนอประเพณีที่เกี่ยวกับพญานาคที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของการให้ความหมายอย่างประเพณีการไหลเรือไฟ ซึ่งแต่เดิมนั้นมีการจัดขึ้นเพื่อการบูชาพญานาคโดยการเชื่อมโยงกับตำนานเรื่องเล่าในลาวว่าเป็นพิธีที่ทำขึ้นเพื่อรำลึกถึงพญานาคผู้เป็นบรรพบุรุษของตน ซึ่งมีการจัดขึ้นพร้อมๆ กับพิธีสงฆ์เหือ ตามฮีตสิบสองของชาวอีสานและชาวลาว อันเป็นการบูชาพญานาค 15 ตระกูลที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำโขงก็กลับกลายมาเป็นพิธีกรรมเพื่อการบูชาพระพุทธเจ้าที่เสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในวันออกพรรษา ซึ่งก็สอดคล้องกับงานวิจัยของปฐม หงษ์สุวรรณ (2554) ที่ได้นำเสนอการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงจากวิวัฒนาการดั้งเดิมที่ให้ความเคารพนับถือแม่น้ำโขงตั้งแม่น้ำของพญานาคให้กลายเป็นแม่น้ำแห่งพระพุทธเจ้าไปในที่สุด เนื่องจากโครงสร้างของพระพุทธศาสนาว่าด้วยอำนาจแห่งศีลธรรม เกิดเป็นการผสมผสานระหว่างโลกทัศน์เดิมและโลกทัศน์ใหม่ก็กลายเป็นศาสนาแบบพื้นบ้าน

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าความหมาย บทบาทของพญานาคทั้งในวรรณกรรม ตำนาน ความเชื่อ และประเพณีพิธีกรรมที่กระทำขึ้นเพื่อบูชาพญานาคได้มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดจากเดิม เมื่อมีการเข้ามาของศาสนาทั้งพราหมณ์และพุทธก็เป็นปัจจัยที่เข้ามากระทบครั้งหนึ่งโดยเสนอบทบาทในการเป็นผู้อารังพุทธศาสนา นอกเหนือไปจากนั้นยังได้มีการปรับเปลี่ยนอีกครั้งหนึ่งในด้านของความหมายในประเพณีพิธีกรรมตามลักษณะของสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการที่พญานาคเป็นกลไกทางสังคมและวัฒนธรรมบนช่วงเวลาต่างๆ

2) พญานาคคือกระบวนการทางสังคม

ภายหลังจากการทำการศึกษาวิเคราะห์สังเคราะห์เพิ่มเติมในเรื่องความหมายของพญานาค ทำให้ได้ทราบถึงการให้ความหมายในอีกมิติหนึ่งคือพญานาคในมิติของกระบวนการควบคุมสังคม โดยในการศึกษาของพิเชฐ สายพันธ์ (2539) และการศึกษาของจิตกร เอมพันธ์ (2545) ได้กล่าวถึง พญานาคคือพลังอำนาจธรรมชาติ มีอำนาจคุ้มครองแผ่นดิน บันดาลน้ำ มีอำนาจในการสร้างสรรค์ หรือการทำลาย คุ้มครองรักษา จากตำนาน นิทาน เรื่องเล่า ดังนั้นพญานาคในที่นี้จึงทำหน้าที่เป็นกลไกที่คอยรักษาคุณภาพของสังคมให้ดำเนินไปตามปกติ กลไกในการรักษาระเบียบสังคมสะท้อนได้จากการตั้งตำแหน่งนาคเป็นลำนํ้า 4 ศรี 5 ของเมืองจันทบุรีแห่งบุรีจันทอ่วยล้วย เพื่อทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมของชาวเมือง การแต่งตั้งพญานาคขึ้นมาดูแลและรักษาบ้านเมือง โดยให้มีตำแหน่งเป็นลำนํ้า 4 ศรี 5 หมายความว่าพญานาคทั้ง 4 เป็นลำนํ้าเมือง สำหรับพิจารณาดูแลเรื่องคุณเรื่องโทษให้แก่ชาวเมือง โดยลำนํ้าเมืองทั้ง 4 ประกอบไปด้วย กายโลหะนาค เอกจักขุนาค สุกันธนาค และอินทจักกนาค อยู่ปากห้วยมงคล และพญานาคอีก 5 ตน เป็นศรีเมือง ประกอบไปด้วย สหัสสพนาค สิทธิโศคนาค คันธพนาค สิริวัฒนาค และพุทโธปาปนาค เป็นใหญ่กว่าพญานาคทั้งหลายที่กล่าวมา รวมแล้วมีพญานาคทั้งสิ้น 9 ตน ที่คอยรักษาบ้านเมืองจันทบุรีมาตั้งแต่ครั้งโบราณ จึงเกิดเป็นความเชื่อสืบต่อกันมา

และจากการศึกษาของชาญ เกลี้ยงพิบูลย์ (2540) ได้นำเสนอการศึกษาประเด็นบั้งไฟพญานาคกับการควบคุมสังคม ในกิ่งอำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย

กล่าวคือ การที่ประชาชนมีความเรื่องของพญานาค บั้งไฟพญานาค และประเพณีการไหลเรือไฟในวันออกพรรษา โดยมีการจัดประเพณีเพื่อบูชาพระพุทธรูปเจ้าและบูชาพญานาคของผู้คนทั้งสองฝั่งโขงก่อให้เกิดมิตรภาพระหว่างผู้คน ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้ผู้คนได้ยึดมั่นในหลักศาสนาและยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ และสามารถสะท้อนให้เห็นผ่านงานจิตรกรรมประติมากรรมภายในวัดวาอารามในพื้นที่ และเมื่อมีการกระทำอันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพตามธรรมชาติของลำน้ำ เช่น การดูดทราย ก็เกิดเป็นกระแสความเป็นกังวลของประชาชน เพราะเชื่อว่าเป็นการทำลายที่อยู่ของพญานาค และการมีจิตสำนึกร่วมในการรักษาพื้นที่ ทำให้ผู้คนไม่ทิ้งขยะมูลฝอยสิ่งปฏิกูล อันก่อให้เกิดจากอิทธิพลของพญานาค ซึ่งกับสามารถสนับสนุนได้ว่าพญานาคและประเพณีพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับพญานาคนั้นเป็นกระบวนการในการจัดการความสัมพันธ์ในสังคมแห่งท้องถิ่นๆ นั้นเอง ซึ่งก็เชื่อมโยงกับการศึกษาของพิเชฐสายพันธ์ (2539) ได้นำเสนอทัศนะภายใต้กรอบความคิดของ Victor Turner ซึ่งแสดงให้เห็นพลวัตในความหมายของพญานาคในบริบทกระบวนการทางสังคม ความหมายที่หลากหลายของพญานาคนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของบุคคลและสังคม ความหมายเฉพาะกับลักษณะทางประวัติศาสตร์สังคมแต่ละแห่ง ดังนั้นในแต่ละท้องถิ่นที่อาจจะอาศัยสัญลักษณ์เดิม แต่ใส่ความหมายใหม่ที่เฉพาะลงไป เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มสังคมบางกลุ่ม ซึ่งอาศัยการวิเคราะห์กรณี พิธีบูชาพญาสัตตนาคาเพื่อบูชาพญานาค 7 องค์ที่เฝ้ารักษาพระธาตุพนม ซึ่งมองว่าสัญลักษณ์ของพญานาคเพื่อเรียนรู้กระบวนการสังคม กล่าวว่า สัญลักษณ์นั้นเกี่ยวพันกับกระบวนการทางสังคม จากแนวคิดที่ว่า พิธีกรรมคือการแสดง (Performance) และการแสดงทางพิธีกรรมก็เป็นช่วงเวลาสำคัญของกระบวนการทางสังคม กระบวนการทางสังคมจึงเป็นภาพที่มีการเคลื่อนไหวตลอดเวลา

ในขณะที่การศึกษาของพลธรรม จันทร์คำ (2551) ได้นำเสนอประเด็นของพญานาคผ่านการศึกษาเรื่องพญานาค: อุดมการณ์ที่เมืองคำชะโนดสู่กระบวนการทำให้เป็นสินค้า โดยให้ทัศนะเกี่ยวกับพญานาคในฐานะอำนาจที่คอยสอดส่องตรวจตรามนุษย์ ซึ่งเป็นกลไกเชิงอุดมการณ์ อำนาจ และอิทธิพลของพญานาคนั้นเกิดจาก

การถ่ายทอดของผู้บอกเล่า ผ่านสถาบันทางสังคมต่างๆ ตั้งแต่ครอบครัว วัด โรงเรียน สถาบันต่างๆ สื่อต่างๆ รวมทั้งผู้นำในการประกอบพิธีกรรมที่กำหนดให้การดำเนินพิธีให้มีความศักดิ์สิทธิ์ จึงสามารถตีความได้ว่าพญานาคนั้นได้ถูกนำมาใช้เป็นกลไกเชิงอุดมการณ์และอำนาจที่เข้ามาส่งผลในกระบวนการจัดการสังคม เชื่อมโยงกับการศึกษาของปทุม หงษ์สุวรรณ (2554) ยังได้กล่าวถึงพลวัตทางความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคที่ปรากฏในชุมชนชาวไทหลายกลุ่มว่าเป็น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญต่อการสร้างความศักดิ์สิทธิ์แก่แม่น้ำโขง แต่สถานการณ์ในปัจจุบันของแม่น้ำโขงที่มีความเชื่อในเรื่องของพญานาคเป็นผู้ปกปักรักษานั้นก็ได้เกิดการลดลงของความเชื่อ ซึ่งได้นำเสนอให้เห็นถึงความผูกพัน สัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์และอำนาจเหนือธรรมชาติ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของพลังเหนือธรรมชาติ แม่น้ำโขงซึ่งเป็นที่สุดิตของเหล่าพญานาคเกิดมีการเสื่อมคลายของความสัมพันธ์นี้ โดยถูกปรับเปลี่ยนไปสู่มิติของเศรษฐกิจและผลประโยชน์

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าอีกความหมายหนึ่งของพญานาคคือ กลไกเชิงอำนาจที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการทางสังคม ถ่ายทอดผ่านสถาบันทางสังคมต่างๆ และกลไกเชิงอำนาจนี้เป็นพลวัต มีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของเวลาและบริบททางสังคม

และจากการศึกษาโดยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลในจังหวัดหนองคาย พบว่า จังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีชายแดนส่วนใหญ่ติดฝั่งแม่น้ำโขง ประกอบด้วย 6 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอท่าบ่อ อำเภอศรีเชียงใหม่ อำเภอสังคม อำเภอโพนพิสัย และอำเภอรันทนาปี ซึ่งมีความเชื่อเรื่องพญานาคและมีพื้นที่ทางความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคในจังหวัด หนองคายเป็นจำนวนมาก สามารถพบเห็นความเชื่อ ศิลปกรรม ศาสนสถาน โบราณสถาน ประเพณีพิธีกรรมที่ดำรงอยู่ในสถานที่ต่างๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องพญานาค ดังนี้

ภาพประกอบที่ 1 พื้นที่บริเวณอำเภอเมืองหนองคาย และความเกี่ยวข้องกับพญานาค

อำเภอเมือง จากการศึกษาทั้งในเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการลงพื้นที่เพื่อศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ตำนานความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคในจังหวัดหนองคาย ในบริเวณอำเภอเมืองหนองคาย มีตำนานความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคตามสถานที่ทั้งที่เป็นศาสนสถาน โบราณสถาน ประกอบไปด้วย

- 1) พระธาตุหล้าหนอง หรือพระธาตุกลางน้ำ 2) พระธาตุหล้าหนองจำลอง
- 3) วัดโพธิ์ชัย 4) วัดพระธาตุบังพวน 5) พระธาตุโพนจิกเวียงจัว

ภาพประกอบที่ 2 พื้นที่บริเวณอำเภอท่าบ่อ และความเกี่ยวข้องกับพญานาค

อำเภอท่าบ่อ จากการศึกษาทั้งในเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการลงพื้นที่เพื่อศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ตำนานความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคในจังหวัดหนองคาย ในบริเวณอำเภอเมืองท่าบ่อ มีตำนานความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคอยู่ที่วัดป่าโนนแก้ว มีการกล่าวถึงบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่วัดป่าโนนพระแก้ว อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย โดยมีการเล่าขานกันสืบมา เชื่อกันว่าเป็นที่อยู่ของพญาศรีสัตตนาคราช

ภาพประกอบที่ 3 พื้นที่บริเวณอำเภอศรีเชียงใหม่ และความเกี่ยวข้องกับพญานาค

อำเภอศรีเชียงใหม่ จากการศึกษาทั้งในเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการลงพื้นที่เพื่อศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ตำนานความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคในจังหวัดหนองคาย ในบริเวณอำเภอศรีเชียงใหม่ มีตำนานความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคตามสถานที่ทั้งที่เป็นศาสนสถาน โบราณสถาน ประกอบไปด้วย 1) วัดหินหมากเป้ง 2) วัดพระพุทธรูป (เวินกุ่ม) 3) วัดธาตุคำ (คำ) 4) พระธาตุขาว

ภาพประกอบที่ 4 พื้นที่บริเวณอำเภอสังขุม และความเกี่ยวข้องกับพญานาค

อำเภอสังขุม จากการศึกษาทั้งในเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการลงพื้นที่ เพื่อศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ตำนานความเชื่อเกี่ยวกับ พญานาคในจังหวัดหนองคาย ในบริเวณอำเภอสังขุม มีตำนานความเชื่อเกี่ยวกับ พญานาคตามสถานที่ทั้งที่เป็นศาสนสถาน สถานที่ธรรมชาติที่มีการกล่าวขานถึงเรื่อง เล่าตำนานเกี่ยวข้องกับพญานาค ประกอบไปด้วย 1) วัดศรีมงคล (ถ้ำดินเพียง) 2) วัดพระพุทธรูปผาจอม 3) วัดผาตากเสื้อ

ภาพประกอบที่ 5 พื้นที่บริเวณอำเภอโพนพิสัย และความเกี่ยวข้องกับพญานาค

อำเภอพนพิสัย จากการศึกษาทั้งในเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการลงพื้นที่เพื่อศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ตำนานความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคในจังหวัดหนองคาย ในบริเวณอำเภอพนพิสัย มีตำนานความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคตามสถานที่ทั้งที่เป็นศาสนสถาน โบราณสถาน ประกอบไปด้วย 1) วัดไทย 2) วัดหลวงเจติยาราม

ภาพประกอบที่ 6 พื้นที่บริเวณอำเภอรัตนวาปี และความเกี่ยวข้องกับพญานาค

อำเภอรัตนวาปี จากการศึกษาทั้งในเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการลงพื้นที่เพื่อศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ตำนานความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคในจังหวัดหนองคาย ในบริเวณอำเภอรัตนวาปี มีตำนานความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคตามสถานที่ทั้งที่เป็นศาสนสถาน โบราณสถาน ประกอบไปด้วย 1) วัดราชโพนเงิน

ในด้านของประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องของพญานาคในจังหวัดหนองคาย ได้แก่ เทศกาลบั้งไฟพญานาค ประเพณีการไหลเรือไฟ ประเพณีแข่งเรือยาว ประเพณีบุญบั้งไฟ พิธีบวงสรวงพระธาตุหล้าหนอง ประเพณีสมโภชหลวงพ่อบุญไฟ ประเพณีสมโภชหลวงพ่อบึงค้อ งานนมัสการพระบรมสารีริกธาตุ

พระธาตุบังพวน พิธีปลีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ สรรพคุณ วัดพระธาตุบังพวน เป็นต้น ซึ่งประเพณีพิธีกรรมที่กล่าวข้างต้นนั้นสืบสาน ผลิตซ้ำ ความเชื่ออันมีความเกี่ยวข้องกับพญานาคที่มีมาอย่างยาวนาน โดยหนึ่งในเทศกาลที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักอย่างมาก คือ เทศกาลบั้งไฟพญานาค

เทศกาลบั้งไฟพญานาค เป็นเทศกาลที่จะถูกจัดให้มีขึ้นในวันออกพรรษา หรือช่วงประมาณปลายเดือนตุลาคมของทุกปี ชาวบ้านในพื้นที่ได้พบเห็นบั้งไฟพญานาคมาตั้งแต่สมัยอดีต นอกจากนั้นยังมีบันทึกอย่างเป็นทางการลายลักษณ์อักษรโดย เจอร์าร์ด ฟาน วูสตอฟ (Gerard Van Wusthof) พ่อค้าและนักสำรวจชาวฮอลันดา ผู้เดินทางกับกลุ่มเรือสำรวจลุ่มน้ำโขง โดยเดินทางขึ้นมาจากประเทศกัมพูชา ในระหว่างปี ค.ศ. 1641 - 1642 (พ.ศ. 2184 - 2185) ซึ่งตรงกับสมัยของพระสุริยวงศาธรรมิกราช กษัตริย์ลาวซึ่งครองราชย์ในช่วงปี ค.ศ. 1638 - 1695 (พ.ศ. 2181 - 2238) บันทึกได้กล่าวถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการที่ผู้บันทึกได้พบเห็นปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค (วัฒนพันธุ์ ครุฑเสน, 2557) อดีตชาวบ้านเรียกว่า บั้งไฟผี โดยมักจะปรากฏขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งตรงกับวันออกพรรษา เชื่อมโยงกับเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ในวันที่พระพุทเจ้าเสด็จมาจากเทวโลก ภายหลังจากได้เสด็จขึ้นไปจำพรรษาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และได้ทรงแสดงธรรมเทศนาโปรดพุทธมารดาแล้วจึงเสด็จกลับมายังโลกมนุษย์ ดังนั้นทั้งเทวดา พญานาค และมนุษย์ทั้งหลายต่างก็ได้ออกมาต้อนรับการกลับมาของพระพุทธองค์ อีกทั้งยังเชื่อกันว่าบั้งไฟพญานาคนี้เป็นการบูชารอยพระพุทธรูปในแม่น้ำโขง รวมไปถึงการบูชาพญานาคในแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจควบคุมดูแลน้ำสำคัญ จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านได้ให้ข้อมูลว่า ปรากฏการณ์บั้งไฟผี หรือที่ปัจจุบันเรียกว่าบั้งไฟพญานาคนั้น เกิดจากอิทธิฤทธิ์ของพญานาคที่ได้พ่นลูกไฟเพื่อถวายเป็นการบูชาแด่พระพุทธเจ้า โดยลักษณะเป็นลูกไฟขนาดเท่าผลส้มหรือไข่ไก่ โดยส่วนมากที่พบมักมีสีแดงอมชมพูหรือบ้างก็ว่ามีสีส้ม บางแห่งเคยพบว่ามีเขียวแต่ไม่มากนัก โดยบั้งไฟนั้นจะผุดขึ้นจากแม่น้ำโขงและหายไปในอากาศโดยไม่มีการตกลงหรือวิธีการตกโค้งลงมา ไร้สี ไร้กลิ่น ไร้ควัน ไร้เขม่า ไร้เปลว ผุดจากน้ำประมาณ 5-10 วินาที แล้วหายไปโดยไม่ได้มีสี

หรือแสงที่หริ่ง นอกจากนั้นบั้งไฟพญานาคไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในวันออกพรรษา และไม่ได้ขึ้นเฉพาะในแม่น้ำโขง แต่พบเห็นได้ในบ่อน้ำ หนองน้ำ ลำห้วย ทุ่งนาได้อีกด้วย

ในปีพ.ศ. 2529 นายพิทักษ์ ศรีตะบุตร อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นชาวพนาลัยและกลุ่มนักการเมืองท้องถิ่น ร่วมกับศูนย์วัฒนธรรม อำเภอพนาลัย ได้มีแนวคิดที่จะเชื่อมโยงปรากฏการณ์บั้งไฟ ความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องผูกพันกับพญานาคของคนท้องถิ่น และจัดให้เกิดเป็นงานประเพณีที่เรียกว่า ประเพณีไหลเรือไฟ ชมบั้งไฟผิง ในขณะที่ประชุมผู้จัดฯ มีความคิดเห็นให้มีการเปลี่ยนชื่อมาเป็น บั้งไฟพญานาค ซึ่งจากประเพณีนี้เองก็ได้มีความเชื่อมโยงกับประเพณีและความเชื่อเรื่องการไหลเรือไฟ ณ อำเภอพนาลัย นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เทศกาลบั้งไฟพญานาคก็ถูกจัดให้มีขึ้นทุกปีในหลายอำเภอเป็นการสร้างชื่อเสียงให้จังหวัดหนองคายเป็นอย่างมาก

จากการผลการศึกษาข้างต้นจะเห็นได้ว่าพญานาคนั้นดำรงอยู่ในวิถีสังคมและวัฒนธรรมผู้คนแถบลุ่มแม่น้ำโขงและจังหวัดหนองคายอย่างเหนียวแน่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยปรากฏให้เห็นในหลากหลายบริบทตั้งแต่สังคม วัฒนธรรม ศาสนา การบริหารทุนทางวัฒนธรรมของพื้นที่ไปสู่การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาทั้งในเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการลงพื้นที่เก็บข้อมูลความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคข้างต้นที่ได้กล่าวไว้แล้วมาพิจารณาตามแนวคิดอำนาจแบบอ่อน (Soft power) ของ Nye (2004) ที่กล่าวไว้ในหนังสือ Soft Power: The Means to Success in World Political ว่า อำนาจแบบอ่อน หมายถึงอำนาจในการได้สิ่งที่ประสงค์ โดยอาศัยการสร้างแรงจูงใจและการดึงดูดมากกว่าการบีบบังคับหรือการใช้กำลังทรัพย์สิน และองค์ประกอบสำคัญคือ วัฒนธรรม อุดมการณ์ และนโยบาย เมื่อนโยบายนั้นได้รับการยอมรับว่าเป็นเหตุเป็นผลถูกทำนองคลองธรรม อำนาจแบบอ่อนนั้นก็จะมีอยู่กระด้างให้มากยิ่งขึ้น ซึ่งบทความของสิทธิพล

เครื่องรัฐติกาล (2551) และรุกรณรณ สุนทรทรพ (2563) กรลวถึง แหลงทรพยการของอรณารบอบอรณนัปรกรบดวย 1. วฒนธรรม 2. ค่านิยม 3. นโยบาย ส่วนของครื่องมื่อทึจะช่วให้ออรณารบอบอรณบรลูลผลคื่อ การทุตสาธารณะหรื่อการคิลปะการสือสารสาธารณะ ซึงสามารถแบ่งอรกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ 1. การสือสารปรจจำวัน 2. การสือสารเชิงยทุทสาสตร์ และ 3. การพฒนาควมสัมพันธ์ทึยังยึนผ่านบุคคลสาคัญ โดยการวเระห้ผ่านแนวคืดอรณารบอบอรณนัเพื่อมุงทึจะทรบถึงเป้าปรสงค้ของการใช้ออรณาร แหลงทรพยการของอรณาร ครื่องมื่อทึนำไปสู่อรณาร ผู้ทึสร้างทึเกืดควมสัมพันธ์เชิงอรณาร และมุงเน้นในปรเด้นหรื่อบริบททึเกียวข้องกับการใช้ออรณาร รวมถึงยทุทสาสตร์ทึนำไปสู่กลไกการใช้ออรณารและผลลัพท์ทึปรากฎ ดั่งนั

ตารางทึ 1 การวเระห้ปรเด้นอรณเกียวข้องกับพญานาคผ่านแนวคืดอรณารบอบอรณนัในอดิตและปรจบุัน

ปรเด้นในการวเระห้	อดิต	ปรจบุัน
เป้าปรสงค้ของการใช้ออรณาร	เพื่อการเผยแพรควมเชื่อควมศรัทธา ทังศาสนาพราหมณ ศาสนาพุทธ และควมเชื่อในทอถึน	เพื่อกระตุนเตือณคูนค่าทางวฒนธรรมและการสร้างมุลค่าทางเศรษฐกิจ
แหลงทรพยการของอรณาร	วฒนธรรม ค่านิยม	วฒนธรรม ค่านิยม และนโยบาย
ครื่องมื่อทึนำไปสู่อรณาร	การสือสารปรจจำวัน การสือสารเชิงยทุทสาสตร์ และการพฒนาควมสัมพันธ์ทึยังยึนผ่านบุคคลสาคัญ	การสือสารปรจจำวัน การสือสารเชิงยทุทสาสตร์ และ การพฒนาควมสัมพันธ์ทึยังยึนผ่านบุคคลสาคัญ
ผู้ทึสร้างทึเกืดควมสัมพันธ์เชิงอรณาร	ควมเชื่อของทอถึน: ผู้นำในปรเพณั พธิกรรม ผู้สืบทอดควมเชื่อรูปแบบตางๆ ศาสนาพุทธ: พุทธสาวก	ผู้บริทรปกครองในระดับทอถึนและระดับจังหวด

ตารางที่ 1 การวิเคราะห์ประเด็นอันเกี่ยวข้องกับพญานาคผ่านแนวคิดอำนาจแบบ อ่อนทั้งในอดีตและปัจจุบัน (ต่อ)

ประเด็นในการวิเคราะห์	อดีต	ปัจจุบัน
บริบทที่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจ และยุทธศาสตร์ที่นำไปสู่กลไกการใช้อำนาจ	การสร้างให้เกิดการยอมรับและความพึงพอใจแก่กลุ่มชนโดยการเผยแพร่ผ่านเรื่องเล่าตำนาน วรรณกรรมที่สอดคล้องกับความเชื่อของผู้นับในท้องถิ่น	การกระตุ้นเตือนคุณค่าทางวัฒนธรรมให้แก่ผู้นับในและนอกพื้นที่ และการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจผ่านการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่นการจัดให้มีเทศกาลบั้งไฟพญานาค เป็นต้น
ผลลัพธ์ที่ปรากฏ	เกิดการแพร่กระจายของความเชื่อที่สามารถกลมกลืนกับความเชื่อดั้งเดิมในท้องถิ่นสามารถสะท้อนให้เห็นได้จากการเผยแพร่และการสืบทอดผ่านงานวรรณกรรม ศิลปกรรม ประเพณี และพิธีกรรม	เกิดการแพร่กระจายวัฒนธรรมและความเชื่อออกไปสู่สังคมภายนอกที่ก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจที่มาจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยอาศัยทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่

จากอดีตนั้นการแพร่กระจายเข้ามาของความเชื่อความศรัทธาในศาสนาทั้งพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธเพื่อสร้างการยอมรับและความพึงพอใจให้กับผู้นับในแถบลุ่มแม่น้ำโขงย่อมอาศัยเครื่องมือที่จะช่วยให้บรรลุผล ตามแนวคิดอำนาจแบบอ่อนต้องอาศัยศิลปะการสื่อสาร ซึ่งในบริบทดังกล่าวนี้มีทั้งผ่านวรรณกรรมในรูปแบบมุขปาฐะทั้งนิทาน เรื่องเล่า ตำนาน ศิลปกรรม หัตถกรรม สถาปัตยกรรมที่สามารถเชื่อมโยงผสมผสานกับความเชื่อเดิมของท้องถิ่น ซึ่งต้องมีแนวเรื่องที่เหมาะสมและสอดคล้องแก่วิถีการดำเนินชีวิตของผู้นับ

เครื่องมือตามแนวคิดอำนาจแบบอ่อน คือ 1) การสื่อสารประจำวัน เช่น การที่นิทาน ตำนาน เรื่องเล่าได้ถูกผสมผสานและถูกบอกเล่าซ้ำแล้วซ้ำอีกสืบมา

อีกทั้ง 2) การสื่อสารเชิงยุทธศาสตร์ เช่น การสร้างความเชื่อมโยงเชิงสัญลักษณ์บนเรื่องราวของศาสนาในศาสนาหนึ่งๆ เข้ากับความเชื่อดั้งเดิมที่มีต่อพญานาค ดังที่ปรากฏในการศึกษาความหมายของพญานาคในกลุ่มที่ 2 การเป็นผู้สร้างและทำลายผืนดิน ผืนน้ำ ซึ่งในด้านที่หมายถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้เฝ้าปกป้องรักษาผืนดิน ผืนน้ำ สะท้อนผ่านการศึกษาเรื่องพญานาคกับรอยพระพุทธรูปในตำนานอรัญคันทาน (สมบุรณ์ บุญฤทธิ์, 2559) ซึ่งผู้คนในท้องถิ่นเชื่อกันว่าพญานาคจะเฝ้าปกป้องรักษารอยพระพุทธรูปตามที่ต่างๆ โดยสืบทอดผ่านเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน หรือแม้แต่ความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับพญานาคที่มักจะปรากฏบริเวณใกล้เคียง และความหมายของพญานาคในกลุ่มที่ 3 การเป็นผู้เชื่อมระหว่างโลกศักดิ์สิทธิ์และโลกมนุษย์ ซึ่งในด้านที่หมายถึงพญานาคคือสิ่งเชื่อมต่อระหว่างโลกศักดิ์สิทธิ์และโลกมนุษย์ จากการศึกษาของพิเชฐ สายพันธ์ (2539) และปฐม หงษ์สุวรรณ (2554) นำเสนอการเป็นตัวกลางในการเชื่อมต่อโลกศักดิ์สิทธิ์ โดยอาศัยแม่น้ำโขงอันเป็นพื้นที่ของเทพเจ้าผู้ปกป้องรักษาซึ่งเป็นการสื่อถึงพญานาคนั่นเอง โดยพิธีกรรมที่ปรากฏให้เห็นในพื้นที่ เช่น การไหลเรือไฟนั้นเป็นไปเพื่อบูชาพญานาค แต่เมื่อมีการเข้ามาของศาสนาพุทธก่อให้เกิดการนิยามความหมายใหม่ให้แก่พิธีการไหลเรือไฟว่าเป็นไปเพื่อการบูชาพระพุทธเจ้า จึงเป็นการชี้ให้เห็นการเชื่อมโยงสัญลักษณ์เดิมบนบริบทใหม่ซึ่งเข้ามาแทนที่ความเชื่อดั้งเดิม และ 3) การพัฒนาความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนผ่านบุคคลสำคัญ เช่น การที่ผูกโยงเรื่องราวที่เล่าขานเข้ากับผู้ปกครองที่มีบทบาทสำคัญทั้งในพื้นที่ทางโลกและพื้นที่ทางศาสนาเข้ามาสร้างให้เกิดการยอมรับ ปรับสร้าง วัฒนธรรม ค่านิยมที่ส่งผลต่อคนในพื้นที่นั้นๆ และพื้นที่รอบข้าง โดยก่อนที่เรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่เป็นตัวแทนของเพศชายได้เข้ามาในดินแดนแถบนี้ จากการศึกษาความหมายของพญานาคในกลุ่มที่ 1 การเป็นกลุ่มชนหรือบรรพบุรุษ ซึ่งในด้านที่หมายถึงบรรพบุรุษแห่งสายมาตุพงศ์ ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อท้องถิ่นของผู้คนในบริเวณลุ่มน้ำโขงอันสื่อถึงผู้หญิงที่มีฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดลูกหลานพญานาค สะท้อนอยู่ในนิทานปรัมปราเรื่องนางลำ แห้งภูเขาลาชัน (เนชั่นแนลจีโอกราฟฟิกฉบับภาษาไทย, 2560) ในขณะที่งานศึกษาของพิเชฐ สายพันธ์ (2539) ได้กล่าวถึงอีกความหมายหนึ่งของพญานาค

ในฐานะบรรพบุรุษเก่าแก่ของคนในลุ่มน้ำโขง ซึ่งกล่าวถึงบริบทของงานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่พญานาคมักจะเป็นเพศชาย ในขณะที่วรรณกรรมปรัมปราที่มีได้เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรงมักจะเป็นเพศหญิง อีกทั้งจากการศึกษาของจิตรกร เอ็มพันธ์ (2545) ก็ยังได้เสริมให้เห็นประเด็นเรื่องของเพศชายและเพศหญิงกับบทบาทในพุทธศาสนาอีกว่า เนื่องจากพุทธศาสนามักจะให้บทบาทกับเพศชายมากกว่า และจากการศึกษาของบัวอน พมมะบุตร (2555) ศึกษางานทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมอย่าง คันทวย หรือ *แซนนาง* ในภาษาลาว ที่มีหน้าคอย ค้ำยันชายหลังคาตามอาคารต่างๆ ก็สามารถพบเห็นได้ในศาสนาคาร ลวดลายพญานาคก็เป็นลวดลายหนึ่งที่พบได้โดยมาก ซึ่ง *แซนนาง* สามารถสื่อความหมายในสองมิติคือ พญานาคในบทบาทการช่วยค้ำจุนพระพุทธศาสนา และอีกความหมายหนึ่งก็คือ การเป็นผู้หญิงที่มีบทบาทในการช่วยค้ำจุนพระพุทธศาสนา ซึ่งชี้ให้เห็นถึงอำนาจของพญานาคหรือตัวแทนของเพศหญิงที่ถูกลดอำนาจและบทบาทลงมาเหลือเพียงบทบาทในการช่วยดูแลค้ำชูพระศาสนา และก็เชื่อมโยงสอดคล้องกับจากการศึกษาความหมายของพญานาคในกลุ่มที่ 4 การเป็นกลไกทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งในด้านที่หมายถึงพญานาคคือผู้ธำรงพระพุทธศาสนา ในการศึกษาของพิเชฐสายพันธ์ (2539) กล่าวถึงเนื้อหาของวรรณกรรมซึ่งเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา พญานาคจึงถูกให้ความหมายใหม่ให้มีฐานะและบทบาทที่แตกต่างออกไปจากเดิมคือการที่พญานาคเปลี่ยนผ่านตัวเองเข้าสู่บริบททางพุทธศาสนา การขอบวช การอาราธนาพระพุทธบาทไว้สักการะบูชาในถิ่นของตน การเข้าฟังเทศน์เพื่อบรรลุนิพพาน เป็นต้น บทบาทของพญานาคที่จากเดิมเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ รักษาดินและน้ำ มาคุ้มครองรักษาพระศาสนาก็กลายมาเป็นผู้ดูแลระดับของกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมในสังคมแทน และปทุมณฑรีย์ เจียวิริยบุญญา (2556) ได้กล่าวถึงเรื่องบทบาทของพญานาคในการค้ำชูพระพุทธศาสนาว่า ตำนานพญานาคที่มีการบันทึกในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเสนอบทบาทของพญานาคในฐานะพุทธสาวก เป็นผู้ปกป้องพระพุทธเจ้าและผู้ที่ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาโดยเป็นเรื่องเล่าขานสืบทอดกันต่อมา

และในปัจจุบัน เมื่อกล่าวถึงจังหวัดหนองคายซึ่งพื้นที่โดยมากติดอยู่กับแม่น้ำโขง อันเป็นพื้นที่เชื่อมโยงในด้านความเชื่อที่เกี่ยวกับพญานาค โดยจังหวัดได้มีแนวนโยบายการพัฒนาพื้นที่ให้สอดคล้องกับความเชื่อดังกล่าวมาอย่างต่อเนื่อง เมื่อพิจารณาตามแนวคิดอำนาจแบบอ่อนจะสามารถเห็นถึงความเชื่อมโยงในแนวทางการพัฒนาพื้นที่กับทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ของจังหวัดได้

โดยแหล่งทรัพยากรของอำนาจแบบอ่อนนั้นประกอบด้วย 1. วัฒนธรรม ซึ่งในพื้นที่นั้นมีวัฒนธรรมที่ได้รับการผสมผสานกลมกลืนตามยุคสมัยเกี่ยวข้องเชื่อมโยงเก่าใหม่ผ่านพญานาคและศาสนาพุทธ 2. ค่านิยม ค่านิยมทางสังคมและทางจริยธรรมที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันของศาสนาและความเชื่อ 3. นโยบาย การนำทุนทางวัฒนธรรมมาเป็นแนวทางสร้างให้เกิดนโยบายเพื่อการพัฒนาพื้นที่จากเรื่องของความเชื่อและค่านิยมดังกล่าวแล้วนั้นเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2529 นายพิทักษ์ ศรีตะบุตร อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดหนองคายและกลุ่มนักการเมืองท้องถิ่นร่วมกับศูนย์วัฒนธรรม อำเภอโพนพิสัย ได้มีแนวคิดที่จะเชื่อมโยงปรากฏการณ์บั้งไฟผี ความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องผูกพันกับพญานาคของคนท้องถิ่น และจัดให้เกิดเป็นงานประเพณีที่เรียกว่า ประเพณีไหลเรือไฟ ชมบั้งไฟผี และต่อมาเปลี่ยนชื่อมาเป็น บั้งไฟพญานาค และยังมีการเชื่อมโยงกับประเพณีและความเชื่อเรื่องการไหลเรือไฟ ณ อำเภอโพนพิสัย นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาเทศกาลบั้งไฟพญานาคก็ถูกจัดให้มีขึ้นทุกปีและมีขึ้นในหลายอำเภอเป็นการสร้างชื่อเสียงให้จังหวัดหนองคาย โดยในปัจจุบันแผนการพัฒนาจังหวัด พ.ศ. 2561-2565 (รอบปี พ.ศ. 2564) จังหวัดหนองคาย (สำนักงานจังหวัดหนองคาย, 2564) โดยมีเป้าหมายการพัฒนาจังหวัด: เกษตรอุตสาหกรรมรุ่งเรือง เมืองท่องเที่ยวลุ่มน้ำโขง โดยมี 5 ประเด็นการพัฒนา และในประเด็นการพัฒนาด้านที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวคือ ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 2 ยกระดับมาตรฐานการผลิต การค้า การลงทุน การท่องเที่ยวและการบริการ โดยแผนงานที่ 4 - 6 ว่าด้วยเรื่องของการท่องเที่ยว ซึ่งแผนงานที่ 5 โครงการที่ 1 ว่าด้วยโครงการหนองคายเมืองแห่งการท่องเที่ยว (The City of Tourism) มีการวางแผนกิจกรรมส่งเสริมสนับสนุนประเพณีออกพรรษาและบั้งไฟพญานาคโลก, กิจกรรม

ก่อสร้างลานนาคาเบิกฟ้าริมฝั่งแม่น้ำโขง อำเภอโพนพิสัย, กิจกรรมก่อสร้างลานวัฒนธรรมอำเภอสังคม, กิจกรรมก่อสร้างลานวัฒนธรรมนาคาเบิกฟ้าริมแม่น้ำโขง ตำบลบ้านเตื่อ อำเภอเมืองหนองคาย, กิจกรรมก่อสร้างลานวัฒนธรรมตำบลเมืองหมี่ อำเภอเมืองหนองคาย, กิจกรรมจัดทำ Landmark เมืองพญานาคแห่งลุ่มน้ำโขง อำเภอเมืองหนองคาย ทั้งแผนงานอื่นๆ เพื่อการพัฒนาด้านสาธารณูปโภค โครงสร้างพื้นฐาน และการเตรียมพร้อมบริการเพื่อการท่องเที่ยว เป็นต้น

และเมื่อกล่าวถึงเครื่องมือตามแนวคิดอำนาจแบบอ่อน คือ 1) การสื่อสารประจำวัน ที่ปรากฏในพื้นที่จังหวัดหนองคาย เช่น รูปปั้นพญานาคขนาดใหญ่บนถนนมิตรภาพก่อนเดินทางถึงพื้นที่ตัวจังหวัด ชุมประตูเข้าเมืองมีงานประดับรูปพญานาคขนาดใหญ่ ป้ายถนนต่างๆ ที่มีลวดลายรูปแบบของพญานาค ประติมากรรมประดับเสาไฟรูปพญานาคตามถนนต่างๆ รูปปั้นพญานาคด้านหน้าของหน่วยงานราชการและสถานที่สำคัญ เป็นต้น 2) การสื่อสารเชิงยุทธศาสตร์ จังหวัดได้ดำเนินนโยบายการท่องเที่ยว เช่น เทศกาลบั้งไฟพญานาค ประเพณีการไหลเรือไฟ ประเพณีการแข่งขันเรือยาว พิธีบวงสรวงพระธาตุหล้าหนอง ประเพณีสมโภชหลวงพ่อพระใส งานนมัสการพระบรมสารีริกธาตุพระธาตุบังพวน เป็นต้น ประเพณีดั้งเดิมเพิ่มเติมเนื้อหาและความเชื่อมโยง การเรียกตนเองว่าเป็นเมืองแห่งพญานาค การเชิญนักแสดงที่มีชื่อเสียงผู้แสดงละครเกี่ยวกับพญานาคเข้ามาประชาสัมพันธ์งานของจังหวัด เป็นการสร้างภาพลักษณ์ของจังหวัด (Provincial Branding) ด้วยศักยภาพทางความเชื่อ วิถีวัฒนธรรม ภูมิศาสตร์แวดล้อม เพื่อผลประโยชน์ทางการค้าและเศรษฐกิจบนฐานการท่องเที่ยว มีการส่งเสริมรายได้ด้วยสินค้าทางวัฒนธรรม และ 3) การพัฒนาความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนผ่านบุคคลสำคัญ การเชื่อมโยงทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่เข้ากับความสำเร็จทางด้านศาสนาที่มีการสืบทอดผ่านเรื่องเล่า ตำนาน นิทานอันเชื่อมโยงกับพุทธศาสนาที่มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นบุคคลสำคัญ การอ้างอิงถึงนักสำรวจในประวัติศาสตร์ถึงการมีอยู่ของบั้งไฟพญานาค เป็นต้น

พญานาคจึงเป็นกลายเป็นกลไกหนึ่งที่ถูกใช้ในการบริหารของผู้ปกครองภายใต้บริบทของศาสนามาตั้งแต่อดีต เพื่อสร้างการยอมรับและความพึงพอใจจาก

คนท้องถิ่น โดยการผนวกและผสมผสานเข้ากับความเชื่อของคนท้องถิ่นอย่างแน่นแฟ้นผ่านเครื่องมือต่างๆ ตามแนวคิดอำนาจแบบอ่อน โดยการสร้างความหมายใหม่บนสัญลักษณ์เดิมทั้งในด้านของบทบาทผ่านวรรณกรรม พิธีกรรม หัตถกรรม ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และพยานาคยังเป็นกลไกหนึ่งที่ถูกใช้ในการบริหารของผู้ปกครองท้องถิ่นในปัจจุบัน จากปรากฏการณ์ในพื้นที่รวมทั้งทุนทางวัฒนธรรมอื่นๆ อันเกี่ยวเนื่องกับพยานาคยังได้ถูกเสริมเพิ่มเติมจากบทบาทเดิมมาสู่การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพื้นที่จังหวัดหนองคาย เพื่อกระตุ้นเตือนคุณค่าทางวัฒนธรรมและการประยุกต์ศาสตร์ทางเศรษฐกิจจากแหล่งทรัพยากรของอำนาจแบบอ่อน จึงสามารถกล่าวได้ว่าพยานาคเปรียบได้กับกลไกการบริหารของผู้ปกครองทั้งในมิติของศาสนาและมิติการบริหารพัฒนามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- กิตติสันต์ ศรีรักษา. (2558). ศิลปกรรมรูปนาคหลวงพระบาง: รูปแบบคติสัญลักษณ์และการให้ความหมายในฐานะเมืองมรดกโลก. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยศิลปะและวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- จิตรกร เอมพันธ์. (2545). พยานาค เจ้าแห่งแม่น้ำโขง: พิธีกรรมกับระบบความเชื่อพื้นบ้านแห่งวัฒนธรรมอีสาน. วิทยานิพนธ์ปริญญามนุษยวิทยามหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาญ เกลี้ยงพิบูลย์. (2540). บั้งไฟพยานาคกับการควบคุมทางสังคม: ศึกษาเฉพาะกรณีกิ่งอำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย. สารนิพนธ์ปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เนชั่นแนลจีโอกราฟฟิกฉบับภาษาไทย. (2560). นาค ความผูกพันในหลากหลายมิติของชนลุ่มน้ำโขง. ค้นเมื่อ 20 ธันวาคม 2563, จาก <https://ngthai.com/cultures/14782/myth-of-snake-in-many-culture/>

- บัวออน พมมะบุต. (2555). การสร้างสรรค์งานภาพพิมพ์โดยได้แรงบันดาลใจจาก
รูปทรงของแขนนาง แขวงหลวงพระบาง ส.ป.ป.ลาว. วิทยานิพนธ์
ปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยศิลปะและวัฒนธรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2554). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการแม่น้ำโขง: ตำนาน
ปรัมปราและความสัมพันธ์กับชนชาติไท. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย.
- ปยุตต์ ทรัพย์เจริญ. (2556). การนิยามความหมายใหม่ของความเชื่อเรื่องนาค:
ศึกษากระบวนการทัศน์ท้องถิ่นเชิงเปรียบเทียบของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว-อีสานใน
จังหวัดนครพนมและแขวงคำม่วน (สปป.ลาว). วารสารวิถีสังคมมนุษย์,
1(2), 52-69.
- พลธรรม จันทร์คำ. (2551). พญานาค: อุดมการณ์ที่เมืองคำชะโนดสู่กระบวนการ
ทำให้เป็นสินค้า. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาชนบท
ศึกษาและการพัฒนา สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พิเชฐ สายพันธ์. (2539). นาคาคติ อีสานลุ่มน้ำโขง: ชีวิตทางวัฒนธรรมจาก
พิธีกรรมร่วมสมัย. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รญาภรณ์ สุคนธ์ทรัพย์. (2563). การบริหารจัดการทรัพยากร Soft Power ของไทย.
รัฐาภิรักษ์, 60(3), 47-55.
- วัฒนพันธุ์ ครุฑะเสน. (2557). ปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค: การสร้างนวัตกรรม
เพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดหนองคาย
นครหลวงเวียงจันทน์ และแขวงบอลิคำไซ. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิจัย ศิลปะและวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สมบูรณ์ บุญฤทธิ์. (2559). พญานาคกับรอยพระพุทธรูปในตำนานอุรังคธาตุนิทาน.
วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 3(2), 43-60.

- สำนักงานจังหวัดหนองคาย. (2564). **แผนพัฒนาจังหวัด พ.ศ. 2561-2564 (รอบปี พ.ศ. 2564)**. หนองคาย : กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดหนองคาย.
- สิทธิพล เครือรัฐติกาล. (2551). **แนวคิดเรื่อง Soft power และการทูตสาธารณะ (Public Diplomacy)**. ค้นเมื่อ 15 ธันวาคม 2563, จาก <http://kositthiphon.blogspot.com/2008/12/soft-power-public-diplomacy.html>
- อดุลย์ หลานวงศ์. (2560). นาโโค นาคี: ความเชื่อกับสถานะในการวางตน. **วารสารสถาบันวิจัยพินลธรรม**, 4(1), 1-14.
- Nye, J. S. (2004). **Soft Power: the means to success in world politics**. New York : Public Affairs.